

НОМІНАТИВНИЙ ПРОСТІР КОНЦЕПТУ SECLUSION В АНГЛОМОВНІЙ ПРОЗІ ПОСТМОДЕРНІЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ДЖ. ФАУЛЗА І К. КІЗІ)

Стаття присвячена дослідженню вербального вираження концепту SECLUSION в англomовній постмодерній прозі. У роботі пропонується опис номінативного поля даного концепту та класифікація репрезентуючих його номінативних одиниць. Порівняльний аналіз отриманих даних із результатами лексикографічного дослідження концепту свідчить про його ширшу репрезентацію у художніх творах, ніж у лексикографічних джерелах.

У сюжетному центрі постмодерних романів "Колекціонер" [1], "Вежа з чорного дерева" [2], "Волхв" [3] Дж. Фаулза та "Політ над гніздом зозулі" [4] К. Кізі знаходиться усамітнення героїв, їх прагнення до відокремлення від світу, суспільства або непідвласні їх контролю обставини, за якими вони опиняються у замкненому місці.

Питання "усамітнення" неодноразово розглядалось вченими, проте розвідки найчастіше присвячувалися суміжному поняттю – самотності. Так, самотність досліджували філософи [5; 6], психологи [7], соціологи [8]. Існує також і низка лінгвістичних праць із дослідження самотності, наприклад, на матеріалі російської поезії [9] або з точки зору двох лігвокультур – російської і німецької [10]. Проте на матеріалі англійської мови "усамітнення" у мовному ракурсі й досі не вивчалось.

У центрі нашої статті перебувають особливості словесного втілення концепту SECLUSION у художніх постмодерних творах, адже найважливіші концепти мають своє вираження у мові.

Актуальність статті полягає у дослідженні особливостей словесного зображення "усамітнення" в англomовній художній прозі.

Об'єктом статті є мовні одиниці, об'єднані у концепт SECLUSION.

Її **предмет** становлять семантичні особливості вербальної репрезентації усамітнення у досліджуваному матеріалі.

Насамперед, необхідно встановити, які значення слова *seclusion* фіксують лексикографічні джерела. Об'єктивація досліджуваного концепту здійснюється лексемами *seclusion, isolation, solitude, privacy*, які у словниках [11; 12; 13; 14; 15] подаються як синонімічні слова, їх граматичними формами (наприклад, *to seclude, to isolate, secluded, isolated, private, solitary* тощо) та спорідненими словами (*loneliness, lonesomeness, confinement, retirement, withdrawal, hermit* тощо).

Спільним для лексем *seclusion, isolation, solitude* та *privacy* є те, що вони позначають *стан* людини, яка знаходиться *на самоті* або з іншими людьми у місці, де її або їх не можна побачити, почути чи втрутитись у їхнє спілкування: "being alone with others or by oneself, without danger of being seen, overheard, or interrupted" [14: 467]. Крім того, дані лексеми використовуються на позначення *фізичного стану перебування у замкненому просторі (місці)*.

Проте, у подальших визначеннях є певні відмінності. Так, наприклад, крім зазначеного основного значення, лексема *isolation* має наступні відтінки: "stresses detachment from others, either because of causes beyond one's control or because of one's own wish. ... often suggests a cutting off physically rather than a frame of mind such as loneliness or depression" [15: 768], "stresses detachment from others often involuntarily" [13], "can function like seclusion, but it can also stress the state of being completely cut off from the outside world, whether by compulsion, choice, or circumstance. ... isolation can suggest the condition of being utterly and involuntarily alone or cut off from others" [14: 467-468]. Таким чином, лексема *isolation* позначає лише *фізичне відокремлення*, яке частіше є *недобровільним*, та у зазначеному синонімічному ряді виражає *найінтенсивніший ступінь чи абсолютне відмежування*.

Лексема *privacy* передбачає, насамперед, *невтручання у життя з боку інших осіб, прихованість від "чужого вуха" чи "ока"*: "*privacy adds to this general meaning strongly positive overtones of freedom and intimacy, such as a person has in his own home, whether by himself, with his family, or with chosen friends*" [14: 467], "*the state of being alone and not watched or disturbed*"; "*the state of freedom from interference or public attention*" [11: 920], "*the freedom to do things without other people watching you or knowing what you are doing*" [12: 1120]. Наведені приклади ілюструють, що *privacy* означає *необов'язково фізичне відокремлення*, а лише *уникнення надмірної уваги до себе*.

На відміну від інших синонімічних йому понять, *solitude*, окрім *фізичного відокремлення та стану перебування в усамітненні*, використовується на позначення *ментального стану, почуття самотності*, таким чином наближуючись у значенні до лексеми *loneliness*: "*Sometimes the term refers entirely to a mental state and comes very close in meaning to loneliness, implying a lack of intimate association with, rather than a separation from, others*" [15: 768]. На противагу лексемі *isolation, solitude* імплікує бажання усамітнитись, тобто *добровільність*: "*fond of being alone; frequently spending time*

alone" [11: 1131], "a disposition toward being alone" [13]. Дана лексема може також використовуватись на позначення *тиші та спокою оточення*: "the word can refer more generally to the stillness or peacefulness of a setting" [14: 468].

Seclusion також є багатозначним словом: "...implies shutting away, or keeping apart of oneself or another, so that one is either inaccessible to others or is accessible only under very difficult conditions"; "...seclusion suggests surroundings that protect, separate, or shield one from any sort of notice", "In a more specialized and not necessarily positive sense, the word suggests a deliberate hiding from the outside world, either to meet with, evade, or wait for someone" [14: 467], "a shutting away or keeping apart from others often connoting deliberate withdrawal from the world or retirement to a quiet life" [13]. Отже, *seclusion*, як і *isolation*, може позначати *фізичне відокремлення від світу*, а з поняттям *privacy* цю лексему об'єднує, насамперед, сема *захисту від небажаного втручання*. Сема *тиші та спокою* споріднює дану лексему із лексемою *solitude*. У дефініціях також зазначається як *добровільність* усамітнення у пошуку спокою, так і *недобровільне ув'язнення*: "Usually the term connotes a condition such as confinement in an asylum, a prison, or the like, or withdrawal from the world, as to a monastery, or from human companionship, as to a place of retirement or retreat" [15: 768].

Таким чином, лексема *seclusion* увібрала у себе найширший спектр відтінків значень даного синонімічного ряду (як просторова ізоляція та як моральний стан) і може бути обраною в якості ключової одиниці, надавши таким чином ім'я досліджуваному концептові.

Узагальнюючи наведені у статті визначення лексем, синонімічних лексемі *seclusion* та споріднених з нею, а також дефініцій, які не були включені до статті, ми можемо вичленити та узагальнити основні семи, які характеризують концепт УСАМІТНЕННЯ:

1. фізичний стан перебування в усамітненні;
2. моральний стан / почуття самотності;
3. усамітнення як процес – (а) добровільний чи (б) примусовий;
4. місце усамітнення, яке характеризується (а) віддаленістю, (б) безлюдністю, (в) замкненістю, (г) відмежованістю, (д) наявністю перепони;
5. людина, яка (а) добровільно знаходиться в усамітненні, (б) усамітнює іншу особу, або яку примусово усамітнюють;
6. відсутність контакту із зовнішнім світом;
7. функції: (а) приховання; (б) захист; (в) спокій, (г) тиша;
8. протиставлення зовнішньому світові (суспільству);
9. небажаність зовнішнього втручання.

Із урахуванням цих сем нами було виділено номінативні одиниці, які утворюють номінативне поле концепту УСАМІТНЕННЯ у досліджуваних текстах.

Фізичний стан перебування в усамітненні імплікується іменником *seclusion*; синонімічними (*isolation, solitude, privacy*) або спорідненими (*loneliness, retirement, retreat, entrapment, trap, confinement*) з ним іменниками. Серед даної групи слів, лексеми *entrapment, trap, confinement* мають виражене негативне забарвлення, а решта лексем можуть виражати як позитивне, так і негативне ставлення героїв до усамітнення.

Моральний стан людини, що перебуває в усамітненні передається такими іменниками, як *solitude, loneliness, alienation* та прикметниками *lonely, lone, solitary, alone*.

Місце усамітнення найчастіше репрезентується іменниками на позначення *географічних назв* (*Greece, Phraxos, Bourani, France, Coetminais, Finland, Russia, Seidevarre*), *місцевості* (*country, island, desert island, headland, domain, abbatial land, wood, forest, village, "fir forests that run from Norway and Finland into Russia", clearing*), *типу будівлі* (*house, villa, mansion, manor, cottage, cabin, hut, asylum, hospital, nuthouse*) або *приміщення у будинку* (*room, day room, Seclusion room, cell, cellar*).

Важливо зазначити, що ці іменники відрізняються за ступенем уточнення місця усамітнення, що схематично можна зобразити наступним чином: *країна – місцевість – населений пункт – будівля – приміщення у будівлі*. Проілюструємо це на прикладах із досліджуваних творів. Так, найзагальнішою назвою у романі "Волхв" Дж. Фаулза можна вважати назву країни (*Греція – Greece*), до якої приїхав протагоніст. Уточнення місця усамітнення надає назва острова (*island*) – Фраксос (*Phraxos*), де він влаштовується вчителем у місцевій школі. Випадково герой потрапляє на мис (*headland*) Бурані (*Bourani*), на якому знаходиться вілла Бурані (*villa Bourani*) – володіння (*domain*) відлюдника пана Кончіса. У схожі зв'язки вступають одиниці на позначення місця усамітнення й у решті творів.

Узагальненні дані за творами наведені у таблиці 1.

Метафоричний перенос та порівняння дозволяють залучити нові одиниці до вже поданого списку. Так, місце усамітнення порівнюється деякими героями із кліткою (*cage*), тюремним табором (*prison camp*), в'язницею (*prison, jail*). Таке порівняння надає усамітненню негативного забарвлення та дає можливість охарактеризувати його як примусове.

Таблиця 1.

	<i>The Magus</i>		<i>The Ebony Tower</i>	<i>The Collector</i>	<i>One Flew Over the Cuckoo's Nest</i>
країна	Greece	Finland, Russia	France	England	USA
місцевість	island Phraxos; headland; domain	forest (between Finland and Russia); clearing; island	wood; the country outside Paris	in the country	in the country
населений пункт	village Bourani	Seidevarre	Coetminais (abbatial land)	London	Portland
будівля	villa Bourani	farmhouse; hut; cabin	manoir	mansion	madhouse; nuthouse; hospital; asylum
приміщення у будівлі	room		room	room; cellar	room; Seclusion room; day room; Disturbed room

Усамітнене місце, як правило, знаходиться осторонь людних місць, а також характеризується безлюдністю, замкненістю, обмеженістю та наявністю перешкод на шляху до нього. Серед одиниць, через семантику яких передається **віддаленість**, знаходимо іменники (*remoteness, distance*), прикметники (*far-away, remote, distant*) і прислівники (*far, abroad, overseas*). Крім того, дистантне положення вилучаємо з часових ("two hours from London", "It took me four days to cover ninety miles", "On the fourth day two men rowed me all day") та просторових конструкцій ("eighty miles from Athens", "no neighbour within twenty miles", "no village within fifty [miles]"). На віддаленість, майже недосяжність, місця вказує й прикметник *endless* у сполученні з такими іменниками, як *river, forest*. Шлях до усамітненого місця такий довгий, що ліси та річки здаються протагоністові неминучими, неподоланими.

Усамітнене місце у творах зазвичай є **безлюдним**, яке майже ніхто не відвідує. Така його характеристика передається іменником *desolation*, а також прикметниками та дієприкметниками: *desert [island], deserted, abandoned, forlorn*.

Усамітненого місця важко дістатися не лише через його віддаленість. Як правило, цьому перешкоджають й інші фактори, як, наприклад, його обмеженість у просторі. Сема **просторової обмеженості** маркується наступними одиницями: іменниками на позначення "межі" (*edge, boundaries, limit, end, side [of the island], separation*); іменниками, що означають об'єкт, який виступає "межею" (*sea, mountains*); дієприкметниками (*cut off, isolated, islanded, surrounding*).

Сторонній людині важко потрапити всередину такого місця. Так само непросто й вибратись звідти людині, котра опинилась там не за власним бажанням, оскільки усі двері, ворота, вікна зачинені. Значення **замкненості** передається, в основному, дієсловами (*to lock, to unlock, to isolate*), фразовими у тому числі (*to cut off, to lock up, to lock in, lock away*), а також дієприкметниками (*closed, shut, locked, locked away, locked up, shut out, double-locked*).

Між усамітненим місцем та зовнішнім світом зазвичай утворюється **перешкода**, що заважає небажаному гостю потрапити до нього. У текстовій площині досліджуваних творів наявність перепони передається дієприкметником *barred*, а сама перепона – іменниками на її позначення (*barrier, obstacle, screen*), із значенням частини будинку (*wall, door, outer cellar, lock, padlock, shutters*) або прибудинкової території (*hedge, gate*), природи / ландшафту (*sea, mountains, rocks*), які відділяють місце усамітнення від решти світу.

Крім фізичних перешкод дістатися місця усамітнення заважають абстрактні, метафоричні перепони. Наприклад, Міранда у "Колекціонері" Дж. Фаулза відчуває себе метеликом, якого помістили до скляної клітки. Воля так близько, але вибратись дівчині заважає "скло" між нею та світом: "*glass case*", "*cage of glass between me and the rest of the world*", "Fluttering against the glass. Because I can see through it I still think I can escape. I have hope. But it's all an illusion. A thick round wall of glass" [1]. Головний герой "Вежі з чорного дерева" також натрапив на серйозніші завади, ніж зачинений для чужинців та негостинний маєток. Самий хазяїн, Генрі Брезлі, неохоче іде на контакт: "David had been warned ... of the reefs far more formidable than locked gates, that surrounded any visit to Coëtminais. ... no doubt had been left that this particular "great man" [Henry Breasley] could also be the most frightful old bastard" [2: 39].

Концепт SECLUSION також об'єктивується номінативними одиницями на позначення **відсутності як опосередкованого (технічного або інформаційного) зв'язку із зовнішнім світом** (*disconnected, no*

newspapers, no radio, no TV, no telephone or cable line to the island), так і **опосередкованого контакту із людьми** (*alienation, alone; no family ties; not having any close friends; no girl; no friend; no neighbour within twenty miles, etc.*).

Людина усамітнюється з різних причин, з різною метою. Тому й місце усамітнення виконує різноманітні функції: воно надійно захищає, ховає або створює атмосферу спокою та тиші. Виконуючи **захисну функцію**, усамітнення стає притулком (*shelter, asylum, retreat*) для тих, хто потребує укриття (*shield, protect, screen*), наприклад, від суспільства.

Щоб огородити таке місце від візитерів та втручань, його необхідно приховати. Так, сему **прихованості** особливо підкреслюють іменники *hiddenness*, дієприкметники *concealed* і *hidden, hidden away*, дієслово *to hide* та прийменник *behind* (*behind arboreal sea*). Текстовий аналіз також дозволив виділити сему **таємничості**, яка характеризує усамітнення та передається лексемами *secret, secrecy, mystery*. В усамітненні протагоністи знаходять **спокій** (*retreat, quiet*) та **тишу** (*silence*). Проте не для усіх героїв вони є жаданими, оскільки деяких, як, наприклад, Міранду в "Колекціонері", тиша обтяжує: "*The silence... is terrible. Never the least sound. It makes me feel I'm always waiting*", "*I write in this terrible nightlike silence as if I feel normal...*" [1].

Світовим усамітненням в досліджуваних творах **протистоїть зовнішній світ** – той, що знаходиться поза його межами. Усіма авторами підкреслюється їх антонімічність за рахунок використання номінативних одиниць, протилежних за значенням. Те, що відноситься до усамітненого місця, маркується словами із значенням "всередині": прикметниками (*inner*), прислівниками (*inside, indoors*), прийменником *in*. Там, де закінчується усамітнений світ, починається "інший", "зовнішній", який у тексті творів передається наступними одиницями: *out* (*of the window, room*), *outside, outside world, out there, outer* (*cellar, door, room, world*), *other world, another world, another universe, world outside*, і навіть лексемою *surroundings*. Крім того, у контексті роману "Політ над гніздом зозулі" лексема *society* протиставляється лексемі *seclusion* і може виступати її контекстуальним антонімом.

Вилучена під час лексикографічного аналізу сема **небажаність зовнішнього втручання** підтверджується результатами текстурального аналізу. Особа, яка завітала до усамітненого місця, сприймається як гість, стороння людина (*guest, visitor*), або навіть як чужинець: *stranger, peripheral, not really wanted, unexpected* [visits].

Сема **усамітнена людина** різноманітно представлена у досліджуваних творах. У тканині тексту ми знаходимо одиниці на позначення особи, яка добровільно обрала самотнє життя, як, наприклад, *recluse, hermit*. Лексемі Об'єкту примусового усамітнення автори дають набагато більше назв: *captive, prisoner, martyr, imprisoned, martyred, trapped, victim, committed, sentenced*.

Усамітнення як процес виражається дієсловами, об'єднаними значенням "насилено тримати когось": *to imprison, to trap, to keep in, to capture, to keep captive, to isolate, to back up against the wall*. Аналіз творів дозволив виділити додаткову сему, що характеризує усамітнення, проте не виявлена у лексикографічних джерелах, – **акт звільнення**. Дана сема інтегрує, в основному, фразові дієслова з часткою *out* або *free*, які є властивими примусовому усамітненню: *to escape, to rush out, to come out, to go out, to get out, to turn loose, to be out, to climb out, to burst out, to escape, to be free; to release, to set free, to free, to let out*.

Отже, з-поміж синонімічних лексем на позначення усамітнення нами була обрана лексема *seclusion* як ім'я досліджуваного концепту, оскільки вона поєднала у собі два важливих значення – моральний стан та ізольованість у просторі. Проте до аналізу дефініцій були залучені синонімічні та споріднені слова з метою отримання більш точних даних. Метод словникових дефініцій дозволив виділити семний набір, який характеризує усамітнення: добровільне або примусове фізичне відокремлення від зовнішнього світу, моральний стан самотньої людини або акт усамітнення. Усамітнення передбачає місце, де людина знаходиться або утримується. Обов'язковою є наявність самої особи, яка уникає зовнішнього світу або утримується у замкненні. Місце усамітнення характеризується віддаленістю, безлюдністю, замкненістю, відмежованістю, наявністю перепон / перешкод, які захищають від небажаного зовнішнього втручання, а також відсутністю зв'язку із зовнішнім світом та спокоєм і тишею.

Порівняльний аналіз лексикографічних джерел та художніх творів дозволяє говорити про ширшу репрезентацію концепту SECLUSION у досліджуваних романах, ніж у словниках. Аналіз дозволив вилучити у тканині тексту додаткові семи: **акт звільнення з усамітнення і таємничість**.

Компоненти номінативного поля концепту SECLUSION у зазначених творах відрізняються за граматичною характеристикою. Так, переважну кількість одиниць серед усіх частин мови, що репрезентують даний концепт, складають іменники та дієслова. Іменники використовуються на позначення самого стану усамітнення, місця, людини, відстані, перешкоди тощо. Дієслова найчастіше називають дію, пов'язану з актом усамітнення, звільнення або замикання. Широко вживаються прикметники та дієприкметники, які характеризують місце усамітнення (його віддаленість, безлюдність, просторову обмеженість, замкненість, відсутність зв'язку із зовнішнім світом тощо), а також саму усамітнену людину (наприклад, її моральний стан та почуття).

Найширше у синтаксичному плані представлена група "замкненості / відмежованості", яку утворюють не лише окремі слова, а й словосполучення та конструкції: часові, просторові або конструкції на позначення відсутності чогось (за типом *no + N*).

У номінативному полі концепту SECLUSION представлені різні типи семантичних відносин між складовими елементами, наприклад, синонімічні та антонімічні.

Семантичне навантаження слів, що утворюють представлений концепт, дозволяє передавати й модальність концепту. Так, нам вдалось виявити слова з позитивним та негативним відтінками значення. Як правило, перші характеризують добровільне усамітнення, другі – примусове. Проте велика кількість лексем, залежно від контексту, може мати як позитивну, так і негативну модальність.

Перспективним напрямком дослідження проблематики ми вважаємо вивчення репрезентації концепту SECLUSION на концептуальному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Fowles J. R. The Collector [Електронний ресурс] / J. R. Fowles. – Режим доступу : http://webreading.ru/prose_/prose_classic/john-fowles-the-collector.html.
2. Fowles J. R. The Ebony Tower : [роман] / J. R. Fowles // The Ebony Tower. Eliduc. The Enigma. – Moscow : Progress Publishers, 1980. – P. 33–130.
3. Fowles J. R. The Magus [Електронний ресурс] / J. R. Fowles. – Режим доступу : http://webreading.ru/prose_/prose_classic/john-fowles-the-magus.html.
4. Kesey K. One Flew Over the Cuckoo's Nest : [роман] / K. Kesey. – N. Y. : Penguin Books, 1976. – 310 p.
5. Левченко Л. Ю. Проблема самотності : гендерний контекст : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04 / Леся Юрївна Левченко. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – 173 с.
6. Фльорко Л. Я. Самотність людини як проблема сучасної європейської філософії : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05 / Лілія Ярославівна Фльорко. – Л., 2006. – 198 с.
7. Мухиярова Е. Н. Переживание одиночества в зрелом возрасте : гендерный аспект : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.01 / Елена Наильевна Мухиярова. – СПб, 2006. – 192 с.
8. Пузанова Ж. В. Социологическое измерение одиночества : дис. ... доктора социол. наук : 22.00.01 / Жанна Васильевна Пузанова. – Москва, 2009. – 298 с.
9. Ситдикова Г. Ф. Мотив одиночества в лирике М. Ю. Лермонтова и М. И. Цветаевой : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Гузель Фидарисовна Ситдикова. – Стерлитамак, 2008. – 191 с.
10. Подзолкова Н. В. Концепт "одиночество" в немецкой и русской лингвокультурах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.20 / Наталья Владимировна Подзолкова. – Волгоград, 2005. – 223 с.
11. Hornby A. S. Oxford advanced learner's dictionary of current English / A. S. Hornby ; [ed. J. Crowther]. – Oxford : Oxford University Press, 1997. – 1428 p.
12. Macmillan English dictionary for advanced learners / [ed. M. Rundell]. – Oxford : MacMillan, 2007. – 1692 p.
13. Merriam-Webster on-line thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/thesaurus/>.
14. Funk and Wagnalls modern guide to synonyms and related words / [ed. S. I. Hayakawa]. – Funk and Wagnalls : New York, 1968. – 756 p.
15. Webster's new dictionary of synonyms : a dictionary of discriminated synonyms with antonyms and analogous and contrasted words. – Springfield, Mass : Merriam-Webster, 1984. – 909 p.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Румбешт Г. Ю. Номінативное пространство концепта SECLUSION в англоязычной постмодернистской прозе (на материале произведений Дж. Фаулза и К. Кизи).

Статья посвящена исследованию вербального выражения концепта SECLUSION в англоязычной постмодернистской прозе. В работе предлагается описание номинативного поля данного концепта и классификация репрезентирующих его номинативных единиц. Сравнительный анализ полученных данных с результатами лексикографического исследования концепта свидетельствует о его более широкой репрезентации в художественных произведениях, чем в лексикографических источниках.

Rumbesht H. Yu. The Nominative Space of SECLUSION Concept in the English Postmodern Fiction (Based on the Novels by J. Fowles and K. Kesey).

The article focuses on the verbal representation of the SECLUSION concept in the English postmodern fiction. The paper offers the description of the concept's nominative field and the classification of the lexical units representing the concept. The comparative analysis of the data obtained from the analysis of the fiction and the lexicographic sources proves more extensive representation of the concept in the fictional works than in the dictionaries.